

RECENZIE

Marcelli, M.: Príklad Barthes

Bratislava, Kalligram 2001, 315 s.

Už niekoľko desaťročí M. Marcellioho výdatne a zásadne ovplyvňujú kontexty domácej kultúry. V jeho pôsobení sa snúbi dvojkombinácia interpretátora a teoretika (hlavne klasickej filozofie a semiotiky) a prekladateľa (v niektorých prípadoch spolu s manželkou M. Marcelliovou) najmä francúzskych mysliteľov (J. Paiget, M. Foucault, G. Deleuze a i.). Posledným Marcellioho príspevkom k spoznávaniu francúzskej ideovej produkcie je monografia o R. Barthesovi, ktorý je známy svojou hyperbolou o smrti autora asi aj tým, ktorí sa o autora nech živého alebo mŕtveho, zaujímajú výlučne v súvislosti s tantiémami. Hneď na úvod treba poznamenať, že čitateľ z mäsa a kostí, teda slovami U. Eccia empirický čitateľ, sa môže cítiť zvedený a zavedený nadpisom a obsahom Marcellioho knihy, ktorá vonkoncom nepredstavuje štandardný a systematický výklad a preklad Barthesových ideových inkarnácií: tých zvrátov a obrátov, ktoré Marcelli pomenúva Dejiny, Systém a Text. Tieto mená s veľkými písmenami možno dešifrovať ako pozície marxistického literárneho kritika, semiológa, ktorý odhaľuje latentné významy masovej kultúry, štrukturalistu či postštrukturalistu, ktorý chce obroditiť sociálne vedy a vedecky skúmať spoločnosť, až k pozícii milovníka textov, ktorý sa posúva k intertextualite a kvázisexuálnej rozkoši z textu, k pozícii, ktorá vykazuje istú afinitu s Lacanovou psychoanalýzou. Ak M. Marcelli uplatnil v nadpise slovo „príklad“, išlo mu o to, aby na Barthesovi a jeho tvorbe exemplifikoval a demonštroval jeho nezaraditeľnosť do rigidných systémov, ktoré som vyššie uviedla, aby naznačil, že Barthesove obraty sú pohybom stávania sa v jeho neurčitosti a nezaraditeľnosti, aby ho prezentoval ako príklad neurotika textu s odporom voči teórii. a ako príklad hľadania všeobecna, „ktoré ani neskracuje a ani nedrtí“ (s. 39).

„Bez reflektovania tohto zámeru sa stopa Barthesovho písania stáva svedectvom o blúdení, pri interpretácii ktorého máme na výber psychologické alebo literárnovedné pojmy. Obidve možnosti sú relevantné a dajú sa rozpracovať v poučných a výstižných obrazoch; dodávam k nim len toľko, že je tu ešte niečo tretie, a to prístup, ktorý si všíma Barthesovo úsilie odôvodňovať a zámer nájsť pre seba všeobecno.“ (s. 40) O aké všeobecno ide, to Marcellioho výklad a interpretátorský pokus vychádzajúci z amplifikácie a inflexie približuje v dvoch častiach (*Ako, Ako a Čo*) a štrástich kapitolách knihy. Pripomínam, že M. Marcelli hneď na začiatku určuje invariantné znaky Barthesovej tvorby, ktoré nachádza od prvých diel až po posledné práce: „jedným je Baudelairova výpoveď o pravde gesta, druhým obraz masky, ktorá ukazuje sama na seba, a tretím loď Argo.“ (s. 13) Barthesove gestá a autoštylizácia, ktorá oscillovala medzi negáciou a afirmáciou, v napätí pohybu od singulárneho k spoločnému, pričom to spoločné je podľa Marcellioho obrat ku komunikačno-pragmatickej dimenzii reči (s.

42-43) sa takto stávajú zrozumiteľné a zdôvodnené. hoci ich nemusíme akceptovať s takým pochopením ako M. Marcelli.

Príklad Barthesa Marcellimu vlastne slúži ako médium tematizácie jeho vlastných postojov a názorov na metódu interpretácie textu, pričom za adekvátny a podnecujúci prístup a postup pokladá práve amplifikáciu. Amplifikácia a jej formy (horizontálna, vertikálna, rozšírená, rétorická a najmä ireverzibilná) je prostriedok polemiky s ideou reprezentácie, referencie a pravdy, významu z pohľadu na jazyk, ktorý zužitkúva foucaultovské motívy, niektoré aspekty rečových aktov (J. Austin) a dosť prekvapujúco Hintikkovo chápanie sémantiky, aby spochybnil jednak vzťah jazyka a metajazyka, jednak nároky jazyka reprezentovať čosi mimo seba, a zároveň aby sproblematizoval pojem pravdy. Na tomto pozadí sa charakterizuje amplifikácia ako umenie predlžovať a intenzifikovať pohyb, pohyb reči. Amplifikáciu Marcelli pokladá nie za rečnickú ozdobu v rétorike, ale za princíp, ktorý sa dá uplatniť aj na iné veci, ak spĺňajú predpoklad, že sa musia dotýkať a spájať do jediného prejavu (s. 118). Treba podčiarknuť, že podľa Marcelliho „zaradenie ireverzibilných amplifikácií medzi rečové akty nenaráža na nijaké problémy“ (s. 139), lebo tak postihneme úlohu kontextu, to, že sú činnosťou a že nemajú úlohu reprezentovať fakty. Marcelli rozširuje okruh tém a hovorí o metafore, diskurze, fikcii, o tom, čo sa stáva, aby dospel k téze, že to, o čom sa hovorí, „nie je dané sémanticky ani ontologicky, ale tým, z čoho ireverzibilné amplifikácie vychádzajú a od čoho sa svojím inovačným gestom odkláňajú“ (s. 156).

M. Marcelli rozoberá Barthesovu fascináciu telom, a to z akých stavov tela (pôžitok, emfáza, vášeň), medzi ktorými tróni na mieste najčestnejšom nuda, plynie kritérium reči (s. 76). Po opustení naturalizovaného tela a so spojenia s imaginárnom, ktoré telo zbavilo pevnej prírodnej identity sa dostaneme, podľa Marcelliho, k takej forme písania, akým je teatrálna amplifikácia (s. 87), ktorá sa nesie ďalej rytmom rétorickej amplifikácie. Amplifikácia predlžuje, rozširuje a predstavenie reči tvorí personálna únia tak slov, ako aj gest. Marcelli sa opiera o Quintiliana a upozorňuje na dve amplifikácie – *auxesis* a *dilatatio*. Tieto dve dimenzie – vertikálna a horizontálna vedú k rozlíšeniu: „Ukazuje nám totiž, že v amplifikácii síce vždy ide o predĺženie reči, no jeho charakter sa rôzni: oproti rozsahovému predlžovaniu, ktoré môže upadnúť do opakovania už povedaného, stojí predĺženie, ktorým sa mení význam slova otvára sa nová dimenzia reči.“ (s. 90) Od tohto bodu sa M. Marcelli usiluje postihnúť charakter Barthesovho písania pomocou rétorickej amplifikácie, pričom k slovu sa dostáva parafráza (s. 90, 91) a téza, že spoločným znakom amplifikačných modalít je vzťah styčnosti, z čoho odvodí, že na jej základe reč môže abdikovať na svoj vzťah reprezentácie k vonkajšej realite. Vzhľadom na zámer Marcelliho pohľadu na Barthesa pokladám za relevantné pasáže monografie hlavne kapitoly 6. 7. 8 (*Sémantika, estetiká, rétorika: o pravde a fikciách, O moci reči tvoriť skutočnosť, Text a jeho stávanie*). Marcelliho zistenie, že Barthes reč pokladá za predĺženie inej reči, jeho zaradenie Barthesa k tzv. univerzalistom, ako ich charakterizoval Hintikka, a odmietnutie pristupovať k pravde z hľadiska sémantických vzťahov, vyúsťuje do situovania sémantických vzťahov do univerza slov a tak sa z nich stávajú spôsoby čítania (s. 100). Sémantika sa potom rozplynie v semiológii ... v tejto semiológii nebude nijaké miesto pre referenciu a referenta, ktorý by reč pripútal k pevnému podložiu faktov o

veciach, osobách a udalostiach“ (s. 100). M. Marcelli ponúka nasledujúce vymedzenie povahy semiológie „Semiológia sa stane reflexiou, možno dokonca sebareflexiou reči, ktorá sa udržiava ustavičným presúvaním zmyslu a objavovaním nových lektúr.“ (s. 100) Nedá mi, aby som v tejto súvislosti nespomenula výboje Borisa Viana, ktorý razil svojím dielom chápanie slova a slovného univerza ako cieľa samého osebe, pre ktorého slová sú len na to, aby sa s nimi hralo. Ako o ňom kdesi povedal J. Felix, vo svojich románoch vytváral združovaním a kontaminovaním známych slov nové pomenovania.

Hoci pri charakteristike amplifikácie a jej aplikácii na Barthesa Marcelli vyšiel z rétoriky, pri jej ďalšej špecifikácii a určení funkcie povahy vyšiel za hranice jazyka. Na tejto úrovni sa čitateľ dozvie, že písanie v každej forme je súčasťou života, jeho rytmu a dynamiky. Marcelli sleduje a mapuje Barthesovo oprostie sa od nárokov univerzalizmu, posúva sa po línii od denotácie ku konotácii, k začleňovaniu zmyslu do nových súvislostí spoločenskej povahy, aby sa napokon koncentroval na stávanie textu stelesneného v japonskom meste.

Prirodzene, okrem načrtnutých problémov a nosných tém, monografia zahŕňa množstvo iných motívov – Barthesove analýzy módy, svojské chápanie tautológie, modernej mytológie a jeho presun od terminológie k rétorike, od systémov ako modelov faktov k systémom, ktoré sú výsledkom predchádzajúcich konštrukcií k zvláštnemu druhu reality – k realite s atribútom spoločenská (s. 240). Nepriama reč a úvodzovky – to všetko sa odvíja pred zrakom čitateľa v kaleidoskopickom slede amplifikácii, prostredníctvom ktorých postupujeme od intesubjektivity k intertextualite až k bodu, kde sa text určuje metaforou siete. Tak sa prepracúvame k záveru, k proteovskému videniu sveta, kde sa aktivita premieňa na predmet a vice versa. Záverečná veta vyznieva trochu pateticky a parodicky: „Jediným spôsobom existencie v tomto svete je amplifikácia.“ (s. 300)

Marcelliho písanie a amplifikačné postupy, jeho hra so slovami aj s čitateľom sú elegantné aj elokventné a jeho znalosť Barthesa. Ecce a predovšetkým francúzskych autorov z okruhu postštrukturalizmu či postmodernizmu je hlboká a úctyhodná. V rámci jeho amplifikačných postupov, kde pravda gesta a dodajme pravda pózy je rovnocenná s kognitívnym epistemickými fenoménmi, lebo hlavným je proces stávania sa nesený rytmom a pulzáciou individuálneho života, nie výsledky tohto procesu. Ak sa pokúsím o amplifikáciu M. Marcelli na príklade Barthesa predvádzá, že „pena dní“ (B. Vian), kde jediné plnokrvné univerzum je univerzum reči a výpovedí, v ktorých jediným zákonodarcom je užívateľ jazyka je tým, čo jedine platí. Je však otázne, či zisky pôžitkov súkromných rozkoší z písania a čítania prevýšia straty rozlíšenia medzi komunikáciou a deskripciou, medzi jazykom, myslou a svetom, medzi významom a zmyslom, rôznymi koncepciami významu a pravdy (nielen korešpondenčnými alebo koherenčnými) rozlíšenia, ktoré si kladie otázku, ako je možné rozumenie a komunikácia alebo ako je možná amplifikácia? Deštrukcia jazyka, opustenie referencie a reprezentácie, nerozlišovanie medzi predikovaním a referovaním, medzi rôznymi použitiami deskripcii, snaha „hovoriť, aby sa nič nepovedalo a cieľ žiť štylovo“ (R. Queneau) aj to je možný amplifikačný postup v duchu *príklad Barthes*. Vôbec

nepochybujem, že M. Marcelliho brilantný štýl získa vrúcny obdiv a že nájde svojich menej nadaných pokračovateľov, ktorí ľubovoľne rozširujú amplifikujúcu doménu slov, hoci táto technika nesie so sebou značné riziko, že budeme hrkať slovami ako hrkáčkami a v tomto zvuku uvidíme hlavný cieľ hry so slovami. Barthes možno túžil žiť medzi bohmi, ale prišlo mu žiť s malomeštiakmi a pozérmi. Hnusilo sa mu kadečo, a aj oprávnene, ale neviem, prečo by sme mali prijať gestá a masku, hedonizmus jedného životného štýlu koreniaci v permanentnej nude za meradlo fungovania jazyka a komunikácie.

Tatiana Sedová

Peter Frederick Strawson: Analýza a metafyzika (Úvod do filozofie)

Preložil a doslov napísal Dezider Kamhal, Kalligram, Bratislava 2001, 188 s.

Strawsonova monografia *Analýza a metafyzika*, ktorá nedávno vyšla v slovenskom preklade, má podtitul „Úvod do filozofie“. Hneď na začiatku treba upozorniť, že na rozdiel od viacerých „bezpohlavných“ takzvaných úvodov do filozofie, v ktorých sa autor z nejakého dôvodu snaží zatajovať svoje názory (pokiaľ nejaké vôbec má), *Analýza a metafyzika* patrí k tým knihám, v ktorých je od začiatku jasné, aký druh filozofie vyznáva jej autor a aký druh argumentácie môžeme očakávať. To je nesporné pozitívum. Filozoficky myslieť sa totiž môžeme naučiť len tak, že budeme pri tejto činnosti „pozorovať“ iných, a nie pomocou nejakých všeobecných návodov. A aby to bolo možné, treba formulovať a uvažovať o konkrétnych problémoch. Strawsonova knižka je výborným príkladom toho, ako má vyzerať úvod do filozofie v tomto duchu. Je síce pravda, že vďaka tomu v žiadnom prípade nejde o jednoduché čítanie, ale nikde nie je napísané, že filozofia má byť jednoduchá (ako vieme, „myslenie bolí“). Na pomerne malom priestore desiatich stručnejších kapitol sa Strawson pokúša predstaviť niektoré z najvážnejších filozofických otázok a aspoň čiastočne naznačiť možnosti ich riešenia v rámci analytickej filozofie.

Strawson sa hlási k analytickej filozofickej tradícii, tradícii, ktorú sám pomáhal aktívne budovať. Podľa neho úlohou filozofie je vypracovávať „systematický výklad všeobecnej *pojmovej štruktúry*, ktorú, ako nám to ukazuje naša denná prax, implicitne a nevedomky ovládam“ (s. 18). Tento postoj je jednou z formulácií viac-menej typickej reakcie filozofa, ktorý nechce konštruovať ohromné metafyzické systémy, ale usiluje sa skôr o intelektuálne poctivú, detailnú a menej pompéznú mysliteľskú prácu. Táto metodologická максима je v samom záhlaví analytickej filozofie. V druhej kapitole sa o Strawsonovej predstave analytickeho skúmania našej pojmovej schémy dozvieme viac. Do opozície tu stavia dva analytické prístupy, jeden *reduktívny*, ktorý dosiahol svoj zenit v logicko-atomistickej a logicko-pozitivistickej doktríne a ktorého cieľom je vymedziť triedu základných, nedefinovateľných pojmov a ostatné pomocou